

Recenze

Jan Průcha: Moderní pedagogika, věda o edukačních procesech

Praha, Portál, 1997, 495 s.

Se zájmem jsem přečetl uvedenou publikaci, kterou dle mého názoru pedagogika velmi potřebovala.

Autor se v jedenácti kapitolách zmiňuje skutečně moderním způsobem o problémech výchovy a vzdělávání. Tento moderní přístup spatřuji především v tom, že kniha nedává pouze jednostranná tvrzení a hodnocení, často používá srovnání různých názorů a především v tom, že není zahlcena složitými teoretickými poučkami a mentorováním.

Snaží se vidět problémy pedagogiky v reálném světě, neodtrženě od problémů, se kterými se pedagogové setkávají při své práci ve škole. Používání výsledků výzkumů umožnilo autorovi ukázat na možné trendy ve vývoji daného problému.

První tři kapitoly pokrývají problematiku teoretického charakteru, která se vztahuje k edukační realitě vůbec. Čtvrtá až desátá kapitola je zaměřena už konkrétně na problematiku, která se bezprostředně dotýká prostředí školy (předškolní zařízení, základní a střední školy).

Jedenáctá kapitola pojednává o stavu, struktuře a fungování pedagogického výzkumu u nás a ve vyspělých zemích.

Celá kniha je jasně strukturovaná a ve svém obsahu velmi přehledná. K tomu přispělo i to, že každá kapitola je uvedena několika základními problémy, na které autor hledá odpovědi, ale nechává i prostor čtenáři pro samostatné tvůrčí myšlení o tématu.

Čtenáři je rovněž v úvodu poskytnut možný přístup v práci s knihou. Vhodnými doplňky tvrzení jsou uvedené grafy, schémata a tabulky.

Zaujaly mne kapitoly 5 a 10. V páté kapitole autor pojednává komplexně o tom, kdo je to učitel, až po vývoj profesní dráhy učitelů. Každý pedagog má možnost se uceleně na pozadí výzkumů orientovat zevrubně o stavu, struktuře, prestiži i názorech na osobnost učitele.

Zajímavý je rozbor profesního startu začínajícího učitele, zejména část týkající se začínajícího učitele v české škole a srovnání s podobnými učiteli

v jiných zemích. Z něho vyplývá, že kromě některých rozdílů ty nejfrekventovanější problémy začínajících učitelů jsou buď blízké, nebo podobné. Jde zejména o problémy s kázní žáků, jejich motivací, nebo o tom, jak rozvíjet vztahy s rodiči žáků apod.

Jak upozorňuje autor, zjištěné výsledky by zasluhovaly hlubší analýzu, zejména proto, že údaje byly čerpány ze subjektivních výpovědí učitelů. Je totiž známo, že subjektivní vyjádření respondentů nemusí korespondovat s realitou, jaká ve skutečnosti je. Přínosné je zařazení problematiky stresu v učitelské profesi.

Stojí více za zamyšlení to, co učitel při výkonu své profese prožívá, jak hledá cestu k relaxaci a motivaci do další práce.

Jsem přesvědčen o tom, že „spokojený učitel“ podává vyšší výkon, neboli je úspěšný ve své profesi. Změněná sociální mobilita a jiné problémy za posledních osm let mají jistě i na psychické stavy a vlastnosti učitelů velký vliv. Tato oblast si zasluhuje jako jedna z částí analýzy faktoru „učitel“ velkou pozornost, zejména s ohledem na období po společenskopolitických změnách. Do této oblasti by měl být zaměřen více i výzkum.

Desátá kapitola rozebírá pojetí školy jako instituce, která je součástí společnosti. Autor provedl rozbor struktury současné české školy a srovnává ji se školami v zahraničí. Podstatná je zmínka o řešení problému efektivnosti škol.

Tento problém lze posuzovat z různých hledisek. Jedním z nich mohou být například výsledky vzdělávacího procesu, nebo charakteristika fungování školy, zejména jejích vnitřních faktorů.

Problém efektivnosti školy je velmi široký a nelze se na něj dívat pouze odděleně z určitých hledisek a kritérií. Na efektivnost kterékoli školy má vliv celá řada faktorů, od vnitřních až po vnější.

Pokud bychom hodnotili efektivnost pouze podle některého z kritérií, dostali bychom zcela jistě neúplný obraz o skutečném stavu školy. Významná je také doba, po kterou je škola efektivní.

Osobně preferuji školu, jejíž celková efektivnost má trvalejší charakter.¹

Z celé řady faktorů, které ovlivňují efektivnost školy bych vyzvedl kategorie učitel a management školy.

Řídící aparát jakékoli instituce především ovlivňuje efektivnost školy a má ji možnost do jisté míry ovlivňovat. Má svá omezení směrem například k finančním možnostem, ale to jak je aktivní, pružný a schopný spolupracovat s prvky vnitřních a vnějších vztahů může ovlivňovat sám. Projeví se to i navenek ve výsledcích práce školy, její „popularitě“ i zájmu o studium.

¹Tento problém souvisí se systémovým pojetím školy, o kterém jsem se pokusil pojednat v Pedagogické orientaci č. 3/97.

Takový způsob řízení má zpětnou vazbu na učitele i ostatní pracovníky a studenty v tom, že jsou informováni, ale mají i co říci do diskuse o systému práce ve škole. Tento přístup souvisí i se zmiňovanou spokojeností při výkonu pedagogické práce.

Způsobilst pedagogů, jejich odborné a obecně lidské vlastnosti mají na tento proces významný vliv. Problém je v tom, že skutečným pedagogem se člověk nestává po absolvování školy nebo po absolvování jakéhokoli školení.

Mnozí mladí absolventi našich pedagogických fakult nechtějí tak dlouho čekat a raději přejdou k jiné profesi. Starší pomalu odcházejí a je nutné připravovat na povolání učitele takovým způsobem, aby těch, kteří odcházejí mimo profesi bylo co nejméně (viz Učitelské noviny č. 9/98, s. 20). Škola, která bude vykazovat trvale efektivní hodnocení, může napomoci i k tomu, že budoucí učitelé budou uvažovat jinak.

Úvahy a sdělení v uvedené publikaci dávají prostor pro podobné myšlení a změny, které naše škola ještě potřebuje.

Radomír Saliger

Stav a perspektivy řízení českého školství

Masarykova univerzita, 1997, 120 s.

Monografie představuje zpracování závažného projektu, jehož cílem bylo zhodnotit změny ve školství po roce 1989 se zaměřením na regionální školskou správu a navrhnout moderní systém řízení školství. Realizace tohoto náročného cíle byla možná díky autorově dlouholeté intenzivní práci v několika výzkumech posledních let, v nichž autor byl buď hlavním řešitelem, nebo spoluřešitelem. Na základě získaných zkušeností poznatků z mezinárodních kongresů a seminářů k řízení školství autor připravil a realizoval rozsáhlý výzkum. Monografie představuje pečlivé zpracování získaných údajů, přičemž bylo využito výsledků všech předchozích výzkumných aktivit.

Metodologie výzkumu měla požadovanou úroveň, byla totiž ověřena v předchozích výzkumných šetřeních. Zejména bylo využito historicko-vývojové, komparační funkční analýzy a z empirických metod se uplatnil dotazník, rozhovor aj. Bylo formulováno pět základních hypotéz, které se týkaly činnosti školských úřadů, jejich další existence a návrhu nového systému řízení školství. Hypotézy byly ověřovány na velmi rozsáhlém vzorku respondentů, jehož složení i rozložení je možno považovat za reprezentativní. Lze konstatovat, že provedený výzkum představuje jeden z nejrozsáhlejších výzkumů dané problematiky u nás. V práci je velmi podrobně, i v přehledných tabulkách a diagramech, popsána administrace dotazníků,

jejichž informační báze se stala základnou pro následné analýzy a závěry. Ocenit je nutno výstižnost provedených rozborů a serióznost závěrů z nich odvozených.

Na základě tohoto bohatého materiálu se autor zabývá analýzou činnosti školských úřadů, možnostmi převedení správy škol na obce a stavem rozvoje školské samosprávy. Ke každému okruhu problematiky autor připojuje dílčí závěr, v němž nejen rekapituluje hlavní myšlenky příslušné kapitoly, ale dosažené výsledky a závěry konfrontuje s vytyčenými hypotézami a naznačuje optimální řešení. V celkovém závěru se autor k nejdůležitějším problémům vrací a formuluje výsledná stanoviska a doporučení. Na základě celkového vyhodnocení výzkumu autor navrhuje dva základní modely organizačních struktur systému řízení školství ČR, a to odvětvový a územní, přičemž jednoznačnou podporu si získal model odvětvový.

Pro cenný faktografický materiál, který je přehledně zpracován a objektivně analyzován, má monografie trvalou hodnotu jako dokument o závažné etapě vývoje našeho školského systému v oblasti jeho řízení.

Josef Maňák

Josef Polišenský: Komenský, muž labyrintů a naděje.

Praha, Academia, 1996, 218 s.

Profesor Polišenský se ve své knize pokusil o poněkud jiný typ biografie. Východiskem mu je důkladné poznání světa, ve kterém Komenský žil a pro který tvořil. Lepší poznání lidské osobnosti umožňuje zkoumání jednotlivce v konfliktní situaci, ve které se mění jeho „současný svět“. A to jsou právě Komenského labyrinty, jež musel během svého života překonávat.

Knihy je rozčleněna do pěti kapitol, v rámci kterých jsou dále rozpracovány jednotlivé podkapitoly. První kapitola odkrývá Komenského dětství, mládí, vyžívání v osobitého mladého muže až po Bílou horu. Podrobně se Polišenský zabývá i původem Jana Ámose, jeho rodem a místem narození. Zajímavý je fakt, že Komenský se velice málo ve svých spisech zmiňuje o svém dětství a rodičích.

Prvnímu pobytu v Lešně je věnována druhá kapitola. Je uvedena poměrně rozsáhlou charakteristikou tehdejšího Lešna. Autor však zároveň upozorňuje na útržkovitost pramenného materiálu. Naproti tomu Komenského činnost v oblasti pedagogické teorie a praxe v tomto období je poměrně dobře známa.

Komenský a Anglie, tak lze stručně charakterizovat obsah následující kapitoly. Už v době svého příchodu do Anglie zde byla jeho díla známá.

Zasloužil se o to především Samuel Hartlib, který byl příznivcem a propagátorem Komenského díla. V Anglii byl učiněn pokus reformovat školu podle Komenského zásad. Pokus záhy zkrachoval, ale i to je důkazem, jaký význam byl přikládán myšlenkám našeho reformátora. Závažnější však bylo Komenského poznání, že jeho úsilí o školskou reformu má i politický význam a dosah.

Vestfálský mír a pád Lešna — dva další labyrinty v životě Jana Ámose. Navíc v srpnu 1648 umírá Komenského druhá žena. Osobní ránu překonal poměrně rychle, avšak ránu zasazenou jemu, Jednotě a národu Vestfálským mírem překonával daleko obtížněji.

Na podzim roku 1650 začal Jan Ámos působit v Blatném potoku. Vznikla zde řada didaktických prací. Josef Polišínský upozorňuje na spisek Šťestí národa, ve kterém Komenský překvapivě moderně definoval národ. Během svého pobytu v Blatném potoku se dostal Jan Ámos do mnoha konfliktů se svým okolím a původcem některých byl on sám. Nebyl totiž člověkem, s nímž by bylo lehké soužití.

Poslední léta života strávil Jan Ámos Komenský v Amsterdamu. První roky pobytu v Nizozemí znamenají vrchol literární činnosti Komenského. Polišínský podává charakteristiku tehdejšího Amsterdamu, včetně domů, kde Jan Ámos bydlel. V této době vysílá svého syna Daniela vzdělávat se k profesoru Rombergovi. Pokyny, jak by měla vypadat výchova a vzdělání syna, které Komenský poslal Rombergovi, však vůbec neodpovídají zásadám „nového učení“. Obecná porada o nápravě věcí lidských a revelace — to byly hlavní oblasti zájmu Jana Ámose v posledních letech života. Jan Ámos Komenský zemřel asi 15. listopadu 1670. Slůvko „asi“ je použito Polišínským záměrně. Ve Spojeném Nizozemí se tehdy používal jak kalendář gregoriánský, tak i juliánský. Údaje, které se do dnešní doby zachovaly, nejsou jednoznačné, a proto o datu úmrtí nemáme dosud jistotu.

Kniha profesora Polišínského je zajímavá ještě z jiného pohledu. Poskytuje totiž velmi plastické popisy jednotlivých míst, ve kterých Komenský pobýval. Dílo je faktograficky velmi bohaté, ale na několika místech přílišná faktografičnost zapřičiňuje nepřehlednost textu. Obdivuhodné je množství prostudovaného materiálu a literatury. Polišínský také poukazuje na archivy a pozůstalosti skrývající dosud svá tajemství. Tak nastiňuje další možné směry komeniologických bádání.

Kniha je opatřena mapami, chronologickou tabulkou a rejstříkem. Bohužel i v této knize se vyskytují chyby. Ty však lze přisoudit s největší pravděpodobností tiskařskému šotkovi. I přes poměrnou náročnost textu, je kniha napsána živým jazykem.

Jak se profesoru Polišenskému povedl pokus o jiný typ biografie Komen-
ského, necht' posoudí každý sám.

Jiří Zounek

Věra Pokorná: Teorie, diagnostika a náprava specifických po- ruch učení.

Praha, Portál, 1997, 310 s.

Téma specifických poruch učení proniká stále více do povědomí nejen psy-
chologů, speciálních pedagogů, ale i učitelů v běžných školách a rodičů.
Jednou z příčin bude, že stále více dětí trpí některou ze zmíněných poruch.
Proto hned úvodní kapitola **I. části** knihy zdůrazňuje naléhavost tohoto pro-
blému. Dovídáme se o vlivu školní neúspěšnosti dítěte na jeho profesionální
kariéru, na jeho situaci v rodině a na jeho osobnost. Za velmi cennou po-
kládáme kapitolu o sekundární symptomatologii specifických poruch učení,
jako jsou například neurotické příznaky.

Specifické poruchy učení komplikují jedinci pobyt nejen ve škole, ale
zasahují celé jeho okolní prostředí a provázejí ho v mnoha případech po
celý život. Z tohoto důvodu autorka dala v první části knihy prostor ka-
pitole, která se zabývá systémovým přístupem ke specifickým poruchám
učení. Systémové myšlení staví na poznatku, že svět je prostoupen systémy,
jejichž funkce a interakce ovlivňují náš život. Systémový přístup nás učí
myslet v souvislostech. Nejdříve je nutné si stanovit primární systém s jeho
elementy, pak určit další systémy, se kterými primární systém souvisí a po-
soudit hierarchii těchto systémů. Pro terapii je důležité mít na mysli, že
systémový přístup k problému nás učí, že intervence má smysl na jaké-
koli rovině. Jako nezodpovědné se jeví, pokud terapeut ukončí svoji pomoc
v okamžiku, kdy odmítnou spolupracovat například rodiče postiženého žáka.
Může totiž ovlivnit jiné dílčí systémy, jako je třeba vztah terapeut — dítě
nebo učitel — dítě a podobně.

Podrobně je rozebrána definice specifických poruch učení. Jev specifických
poruch učení je pro svou různorodost projevů obtížně uchopitelný a po-
psatelný, a proto jej nelze jednoznačně definovat. To se dále projevuje i v ne-
jednotnosti přístupů k terapii. Ovšem, jak podotýká Pokorná, tato pluralita
v bádání má výhodu v tom, že zabraňuje jednostrannému pohledu na daný
problém a podněcuje vytváření otevřených systémů. Pro ucelenější pohled
autorka připojuje i pohledy německy a anglicky psané literatury.

Kapitola o etiologii specifických poruch učení čtenářům přibližuje model
multidimenzionální etiologie specifických poruch učení. Příčiny jsou tříděny

na dispoziční neboli konstituční (například genetické vlivy, lehká mozková dysfunkce, odchýlná organizace cerebrálních aktivit, nepříznivá konstelace laterality) a na nepříznivé vlivy prostředí (podmínky rodinného a školního prostředí).

Pojem deficity dílčích funkcí rozebírá další kapitola. Autorka tento pojem podrobně vysvětluje a bere si na pomoc Lurijův model kognitivních funkcí, který výklad vhodně doplňuje.

Neuropsychologické přístupy k dyslexii jsou obsahem šesté kapitoly. Najdeme zde informace o specializaci mozkových hemisfér ve vztahu ke specifickým poruchám učení, o očních pohybech při čtení a o neuropsychologickém přístupu k dyslexii a její nápravě podle D. J. Bakker. Bakker vychází z funkční specializace mozkových hemisfér. V duchu tohoto pojetí je vypracována metoda nápravy dyslexie nazývána Metoda HSS (Hemisphere-Specific Stimulation, specifickým způsobem prováděná stimulace hemisfér).

Poslední dvě kapitoly první části knihy se věnují psychosociálnímu postavení dětí se specifickými poruchami učení a poruchám chování, které mohou někdy doprovázet specifické poruchy učení.

II. část knihy je věnována diagnostice a nápravě specifických poruch učení. Nejdříve nás autorka seznamuje s rozvojem paměti a vnímání a s poruchami těchto funkcí. Zdůrazňuje celostnost vnímání, kterou musíme mít stále na paměti při práci s dětmi se specifickými poruchami učení.

Poměrně velký prostor Pokorná vyčlenila diagnostice specifických poruch učení. Diagnostika musí být prováděná velmi pečlivě a kvalitně, protože jen tak je možné sestavit nejvhodnější postup nápravy.

Nápravou specifických poruch učení se zabírají další kapitoly. Nejdříve se čtenář seznamuje se zásadami nápravy a s možnostmi prevence specifických poruch učení. Autorka vhodně zařadila techniky nápravy specifických poruch učení, které ocení především učitelé ve školách, ale i psychologové a speciální pedagogové. Jednotlivé části přinášejí náměty k nácviku čtení, psaní a také matematických dovedností.

Poslední kapitola knihy je zaměřena na některé konkrétní projekty, které jsou určeny k nápravě specifických poruch učení. Autorka si neklade za cíl seznámit čtenáře s úplným přehledem projektů, které se dnes užívají k nápravě, ale snažila se vybrat ty, které nejlépe vyjadřují pestrost bádání v těchto oblastech. Uvádí například nápravné techniky Grace M. Fernaldové, metodu Brigitte Sindelarové — deficity dílčích funkcí, lingvistický projekt nápravy specifických poruch učení, integrativní vzdělávací kineziologie a další.

Věra Pokorná v závěru zdůrazňuje, že teoretické a výzkumné práce v uvedené oblasti nemají význam pouze pro pochopení a nápravu těchto obtíží,

ale přináší mnoho nového i pro pochopení procesu výuky čtení, psaní a matematiky vůbec.

Kniha je doplněna přílohou, která obsahuje seznam slov k procvičení sluchové analýzy a syntézy řeči. Vhodnou pomůckou pro čtenáře se jistě stane rejstřík a obsáhlý seznam použité literatury. Kniha přehledně zpracovává zvolenou problematiku a podává ucelené informace, založené na vlastních zkušenostech autorky a na studiu naší i zahraniční literatury.

Monografie by mohla být vítaným pomocníkem psychologů, pedagogů, rodičů i studentů pedagogických a psychologických oborů.

Dita Janderková